

POMOGÁTS BÉLA

Két Lászlóffy

Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2016. 5. számunkban közöltük.

Ritka jelenség, hogy egy családban két tehetséges íróember is a nyilvánosság elé lép (inkább apa és fia esetében fordul ez elő — lásd Arany János és Arany László vagy Bródy Sándor és Hunyady Sándor példáját!). Két testvér-tehetség lépett fel az erdélyi Tordáról származó Lászlóffy családban: két tehetséges és gazdag életművet hátrahagyó költő — Aladár és Csaba munkássága gazdagította az erdélyi magyar irodalmat — a magyar nemzeti költészetet. Létezik egy másik adalék is, amely rokonszenves fényt vet a költő-testvérek munkásságára. Családjuk örmény eredetű volt, és a római katolikus egyház elkötelezettségében élő erdélyi örmény családok hasonló elkötelezettséget vállaltak a magyar nemzet iránt is. A Gyergyószentmiklóson, Besztercén, Erzsébetvárosban, Szamosújváron élő örmények mindig élen jártak a magyar nemzeti mozgalmak, a magyar kultúra szolgálatában és védelmezésében.

Olyan örmény közéleti személyiségekre szeretnék hivatkozni, mint a 19. század második felében élt Szongott Kristóf, a magyarországi armenológia megeremtője, Molnár Antal szamosújvári levéltáros, aki nemcsak Arméniának (vagyis Örményországnak), hanem szülővárosának a történetét is megírta, Merza Gyula, aki az erdélyi örmény folklór tudós gyűjtőjeként írta be nevét a magyar néprajztudomány történetébe, Avedik Lukács, aki az örmény kereszténységről írt alapvető monográfiát, vagy Alexa Franc, az örmény–magyar szótár létrehozója. Az Erdélyben kibontakozó „armenológia” ma is gazdag tudományos eredményeket kínál, mondhatnám, méltó párja annak az örmény tudományos életnek, amely Velencében (San Lazzaro szigetén) kínálja fel a nagyvilágnak eredményeit.

*

De lássuk először Lászlóffy Aladár költői útját; ez az út egyenes vonalú és következetes volt: korai verseinek sötétebb világlátása után ő is a hatvanas évek első felének közéleti reményeit szólaltatta meg, akkor néhány esztendőre úgy tetszett, hogy az erdélyi magyar művelődés tágasabb kibontakozásának tanúi lehetünk. Később, felismerve a bukaresti hatalom valóságos szándékait, mind élesebb kritikával értelmezte tapasztalatait. Meg kellett küzdenie azzal, hogy várakozásai rendre kudarcot szenvedtek, és jóllehet továbbra is cselekvő módon kívánt részt venni az irodalmi életben, tisztségeket is viselt, verseiben mindinkább a tiltakozás vált uralkodóvá, illetve az a szellemi küzdelem, amely az erdélyi magyarság hagyományos történelmi és közéleti eszményeit állította szembe mostoha köznapi tapasztalataival. Ezekben az eszményekben (így az erdélyiség hagyományos gondolatában, az egyetemes magyar irodalom morális erejében) találta meg az ellenállás eszközeit. Eszménykeresésének logikája nem lehetett meg-

lepő azok számára, akik később megismerték (vagy még korábban ismerték) azokat a verseit, amelyek az 1956-os magyar forradalom napjaiban Budapesten születtek. Lászlóffy Aladár ilyen módon nemcsak költőként, hanem az erdélyi magyar közélet jeles szereplőjeként is megbecsülést szerzett — a magyarországi szellemi életben is.

A kolozsvári költő erős közéleti érdeklődéssel lépett fel, munkásságát mindig is átszötte ez az elkötelezettség, az a politikai szenvedély, amelynek korábban többnyire a jobbító szándék eredményességébe vetett hit, később az ellenállás, a tiltakozás adott karaktert és értelmet. Korai versei az avantgárd költészet hatásáról tanúskodtak, ennek hagyományait keltették életre. Nemcsak a szabadverses forma kötetlenségét érvényesítette, hanem az avantgárd mozgalmak közösségi lelkesültségét és forradalmi optimizmusát is. Feladatának tekintette, hogy számot vessen a technikai és társadalmi fejlődés huszadik századi távlataival, és ezeknek a távlatoknak az áttekintése által tegyen vallomást a mindenkori jelen tennivalóiról. Verseiben természetes helyet kapott a technikai civilizáció iránti bizalom, a modern természettudományos gondolkodás, az emberi élet forradalmi átalakításának hite. Bizalma a civilizációs fejlődés eredményei iránt szinte általános volt a hatvanas évek ifjú költőinél (a magyarországiaknál is). A várható jövővel szemben eluralkodó bizalmatlanság egy későbbi időszak általánosan jelentkező érzése volt.

Lászlóffy is bizalommal tekintett ennek a fejlődésnek a távlataira, a kozmosz „meghódításának”, a hivatalosan propagált „társadalmi fejlődésnek” az ígéretei az ő képzeletét is megragadták. A kozmikus távlatok vagy az emberiség jövője iránt táplált érdeklődés nem pusztán költői témáit határozta meg, művészi szemlélete is ennek az érdeklődésének a jegyében alakult. Az első verseskönyvek, így a Budapesten közre adott *...hogyan kitudódjék a világ* című gyűjteménye valójában egy kettős érzést: a mindig feltörő (ugyanakkor veszélyeztetett) történelmi bizakodást és ennek érzelmi ellentétéként a csendes nosztalgiát fejezte ki. Lászlóffy Aladár költészete akkor érett be igazán, midőn számot vetett a szép tervek megvalósulásának korlátaival és az emberiség kedvezőtlen történelmi tapasztalataival, közöttük azokkal a tapasztalatokkal is, amelyeket a kisebbségi élet körében szerzett.

Mohó érdeklődéssel hajolt az európai és az erdélyi múlt fölé, valódi értékeket keresett, eligazító mintákat és tanításokat, amelyek a legteljesebb emberi szabadság és egyenlőség megvalósítását segíthetik elő. Német, holland és francia városokban barangolva (több alkalommal járt nyugat-európai országokban, nem egyszer ott működő írószervezetek vagy éppen emigráns magyar intézmények vendégeként) a régi házak, a múzeumi kincsek nyomán nem lírai életképeket festett, ellenkezőleg, az emberi történelem konfliktusait idézte fel, és történelemfilozófiai példázatokot keresett. Lírai útbeszámolóiban mindig ott rejlik a nosztalgia a szabadság-elvű és egészségesen fejlődő nyugati társadalmak életmódja iránt, vagyis olyan történelmi értékek iránt, amelyekkel szülőföldjén aligha találkozhatott. A történelmi meditációk

eredményeként a költő a humánus értékek mellett tett hitet, meggyőződésének még keserű iróniája is határozottabb kifejezést adott: „A humanizmus nem a kivégzésnek / technikai tökéletesítésében működik tovább, / hanem a meghagyott fejekben” (*A rotterdami bírák*).

A személyes és közösségi értékek lírai „kodifikálása” során az európai és erdélyi művelődés és gondolkodás nagy egyéniségeire: Rotterdami Erasmusra, Giordano Brunóra, Immanuel Kantra, Apáczai Csere Jánosra, Bolyai Jánosra hivatkozott. Az emberi kultúra veszélyeztettségén elmélkedve a történelmi múlt eligazító tanulságait idézte fel, utalva azokra a tévedésekre és károokra is, amelyeket a diktatórikus korszak okozott. Ennek megítélése során többnyire szembeállította egymással az eszmei hagyomány által képviselt elveket és a tapasztalt köznapi gyakorlatot. Következésképpen azokra a kulturális, közéleti és erkölcsi értékekre hívta fel a figyelmet, amelyeket szülőhazájában veszélyeztetve látott, és ha arra természetesen nem is volt lehetősége, hogy közvetlenül adjon hangot politikai állásfoglalásának, más erdélyi költőkhöz, például Kányádi Sándorhoz, Székely Jánoshoz és Szilágyi Domokoshoz hasonlóan, legalább a kulturális értékek felmutatásával, elpusztításuk ellen tiltakozva emelt szót a kisebbség- és kultúraellenes zsarnokság tobzódása ellen.

A humanista kultúra öröksége — szembeállítva a diktatórikus rendszerben szerzett köznapi tapasztalatokkal — a lélek önvédelmét, a mindenképpen megőrzendő személyes szabadságot szolgálta, minthogy a kultúrát sújtó önkény jelentette a személyiséget korlátozó legnagyobb veszedelmet. A harci riadók és a biztató jóvendölések után az eszmék szigorú ellenőrzése, mélyreható morális önvizsgálata kapott ösztönző szerepet. Lászlóffy Aladár verseibe elégikus érzés költözött, intellektuális biztonsága ezzel együtt erősödött. Költészete az erdélyi magyarság és az európai nemzetek történelmi tapasztalatait fogta át, felelős közéleti magatartást alakított ki, okos politikai realizmussal adott számot a közép- és kelet-európai társadalmak időszerű konfliktusairól. Szintetikus igényű költői kompozíciói, így a *Helsinki 1975* és az *Óda az álomhoz* jelezték, hogy e konfliktusok megoldását a humánus és demokratikus értékek teljesebb (és akkor szülőföldjén aligha tapasztalt) érvényesülésétől remélte.

Költői útja egyenes vonalban haladt, költészete az idők során elmélyült és kiteljesedett, erre utaltak a nyolcvanas években közre adott verseskötvényei, így a *Hol én, hol idegen* (1982), a *Leđólesi határidő* (1985), majd néhány esztendő szünet után, amelyet a bukaresti irodalompolitikai szigor kényszerített rá, a *Keleti reneszánsz* (1993) és a *Kőfalon kőszó* (1994) című kötetek. Az elsőnek említett kötet címadó verse, a *Hol én, hol idegen* az alázat hangján tett vallomást a szülőföld iránt érzett hűségéről: „Itt tudok legjobban, lehajtott fejjel ott lenni, / ahol az erő s az értelem egyszerre AZ. Valaki / azt panaszolta, hogy / soha senki nem lehet AZ! / Én is idegen vagyok magamtól, mikor megértek, / mikor éppen értem ezt az egészet s gondolok / valamit, amit fel is lehet érni. / De itt. Lehajtott fővel. / Nem akarok tudni semmiről már,

ami árnyékot / borít ezekre a gondolatokra. / Ne kérdezze semmilyen kétkedő, hogy nemlétező / szavaimat mikor egészítem ki a semmi pontos / olvasata szerint. Tudom én mi történik. / Ez alatt a lapom alatt se megtanulni, se elfe- / lejtetni nem lehet semmit. Olyan egyszerű: itt / tudok legjobban lehajtott / fejjel mindenütt lenni. / Hol én, hol idegen — / s dolgozunk mindahányan.”

A szülőföld és az erdélyi magyar közösség iránt érzett hűség ugyanakkor mindig kiegészült az európai kultúra történelmi értékeinek vállalásával. Olyan kettős: erdélyi magyar és magyar európai identitás ez, amely természetes módon fonódott egybe, mondhatnám, a magyar (és az erdélyi magyar) költészet identitásképző hagyományai szerint. Olyan költőkre hivatkozhatom, mint Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula vagy Erdélyből Áprily Lajos, Reményik Sándor és Dsida Jenő. Az európai és a magyar hagyomány együttesen kínált erőforrásokat — szemben a mostoha köznapi tapasztalatokkal. A későbbi költemények mindenekelőtt morális állásfoglalások voltak, a magára hagyott erdélyi magyarság közösségi tapasztalatairól, kihívásairól, vívódásairól és mellettük önvédelmi stratégiájának alakulásáról hoztak híreket. Talán ez okozta, hogy a Lászlóffy-versek formavilága nagymértékben egyszerűsödött, a korábbi expresszív kifejezésmódot a hagyományosabb formakultúra (a két világháború közötti erdélyi magyar költészet „nyugatos”, a Nyugat költőinek örökségét folytató formavilága) váltotta fel, talán csak a képtársítások szabadsága őrizte a korábban meghatározó újító-kísérletező szándékot. A költő a megismerés és az ítélkezés bizonytalanságát érezte, azt, hogy következtetései, megállapításainak jogossága vitatható, és a történelem menetének bizonytalanságát legfeljebb a természeti lét örök nyugalma képes enyhíteni. Ahogy *Madártávlat* című versében olvasható: „lát szólag minden aggva s megromolva / s új, jobb erények előtt hull a porba. / Valójában a tökélyt is temették, / kik észrevették, kik észre se vették. / Se jobb, se rosszabb nem volt ennél semmi, / kinek csak ott adatott megszületni. / Madártávlatok tudós közönyével / előbbutóbb mindenki másról érvel.”

A világlátás inkább elégikus, mint bizakodó volt, a költő természetesen felszabadulásként élte meg a szülőföldjén bekövetkezett történelmi változásokat, a zsarnoki rendszer bukását, az évek múlásával azonban rá kellett döbennie arra, hogy az a politikai kultúra, az a társadalmi mentalitás, amely áthatotta a diktatórikus évtizedeket, nem változott meg olyan gyökeresen, mint amire a zsarnokság bukása lehetőséget adott. A román társadalom sok évszázados beidegződései következtében egy valóban demokratikus hatalmi rendszer és közélet kialakulásának csak részlegesen voltak esélyei. A költő újabb keletű közéleti tapasztalatai, mind szülőföldjén, mind Budapesten arról győzték meg, hogy a közép-európai történelem radikális megváltozása nem hozta létre azt az új rendet, amely humanizálni képes a régió társadalmait. Így a lelki béke ugyanott keresendő, mint korábban: a természetben, a könyvek között, a meghitt emberi kapcsolatokban. A *Felhősödik a*

mondatokban című kötet címadó versében olvashatók a következők:
„Felhősödik a mondatokban. / Ahogy a délután leszáll, / a kedvem körül minden ott van, / mint megszokott-szép régi táj / s mint ösz-szegyűlt, örökre álló / nagy vonatokon, hegyeken, / ott ülnek némán: kővé váló / család, barátság, szerelem.”

A költői kifejezés így továbbra is elégikus maradt, ennek az elégiának a fénykörében jelennek meg, miként ezt *A szülőház megmaradt kemencéje* című vers mutatja, a gyermekkor emlékei, kap értelmet, miként ez *A költő* című vers soraiból kitetszik, maga a költészet, és az elégikus emlékezés ködfátylán keresztül kelnek új életre, ahogy ezt az *Ó, iskoláim, drága iskolák* című vers mutatja, az ifjúság megtartó tapasztalatai:

*Az anyanyelv, a mindig támadott
kenyérmező folyton termést adott;
ha felgyújtják, ha beleszántanak,
eloltja égi könny, eső, patak
és testünk tölti mesgyeoldalát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!*

*Megtanultunk itt életet, halált,
a hajnal gyertyafénye így talált.
Bod Péterek kísértete lesi,
a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi
árnyajakával utánunk kiált:
Ó, iskoláim, drága iskolák!*

A régi erdélyi iskolák felidézése megtartó lelki erőt kínál, ilyen erőforrás az erdélyi történelem is: a megmaradás közösségi erkölcsének története. A kései versekben mind gyakrabban öltenek alakot a történelmi emlékek. Az utolsó verseskönyvek világa közösségi tragédiák sötét sejtelmeivel terhes, a versekben tragikus élmények uralkodnak, pontosabban a humánium iránt mindig is kifejezett vágyat a sötét közéleti tapasztalatok ellenpontoszzák. Lászlóffy Aladár kései költészete elégikus hangokat hallatott, és ennek során a költő visszatalált a magyar elégia-költészet régi hagyományaihoz — amelyeket Arany János, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső vagy éppen Dsida Jenő verseiből ismerünk, vagyis keserves tapasztalatait és felismeréseit dallamos formában, klasszikus verstani eszközökkel öntötte formába. Lászlóffy Aladár utolsó verseskönyveiben a kötött strófaszervezet, a dallamos intonáció, a tiszta rím, nem egyszer a költői szójáték vette át az avantgárd kifejezés korábbi szerepét, maga a beszédmód vált poétikussá — a klasszikusok hagyománya szerint. A formahagyományokhoz történő visszatérés ugyanakkor az asszociációk szabadságára, nem egyszer a szójátékokra orientált metaforikus és lexikai kifejezőmód tette újszerűvé — a két formaképző eljárás: a klasszicista versszerkezet és a modern képalkotás igen hatékonyan egészítette ki egymást.

Érdemes felhívni a figyelmet a költő nyelvi játékosságára; ez igen eredeti nyelvteremtő erőre utalt, nemcsak a játékos kísérletekben, mint amilyen a *Csasztuskák* és a *Nemzeti gyermekszoba* című verscsokrok vagy az *Ars poetica* című költemény, hanem a szójátékra épülő „halandzsa” versben is. A *Szóról szóra* című asszociatív nyelvi játékra gondolok: „diótörő, jégtörő, mátyás, szajkó, szakajtó, / ajtó, alszeg, felszeg, kőszeg, gernyeszeg, / egerszeg, szegecs, ripacs, forgács, / kalapács, gyár, gyáros, város, kolozsvár, / fellegvár, erős várunk, pajzs, pajzsika, páfrány, / sáfrány, sármány, sárga, sár - - - sár - - / sár, sarolt, sarló, sárga, varga, varázsló, / parázsló, darázs, dara, derce, / beszterce, beszéd - - - - -”.

Végül is el kell mondanunk, hogy a kolozsvári költő életművében az utóbbi évtizedek erdélyi magyar irodalmának egy igen gazdag, sokértelmű és eredeti korpusza jött létre, ez az életmű kétségtelenül az egyetemes magyar költészet időtálló értékei közé tartozik.

*

Lászlóffy Csaba sokoldalú író volt, versek, elbeszélések, tanulmányok és publicisztikai írások jelezték gazdag érdeklődését. Most elsősorban költői munkásságáról szeretnék megemlékezni. A természet világa, a fiatalos szerelmi érzés és (erdélyi költő szellemi horizontján ez magától értetődik) a történelmi vizsgálódások, felismerések telítették folyamatos intellektuális izgalommal, mi több, vitatkozó készséggel az egymást sűrűn követő verseket. A minden irányba nyitott és folyamatos érdeklődés igen változatos költői tematikát eredményezett, az otthoni kisvilág, az erdélyi táj és az erdélyi történelmi múlt a költő közösségi hűségét erősítette, nem egyszer nosztalgikus érzéseket keltett, az emberi kapcsolatok építésének igénye erős szeretetvággyal járt együtt: a költő mintegy szomjazta az elismerést. *Üzenet* című korai versét idézhetem: „Becsüljete meg egyszer legalább, / mielőtt meghalok. / Becsüljete meg, mint a hirtelen rátok szakadt boldogságot, / mint a földet, mely tegnap még bogáncsok alatt gyötrődött, / de ma már megtanult teremni, / mint az esőt, mely siessen bár vagy késsék, / de sohasem várat magára örökre.”

A fiatal költő tartós és biztos értékek nyomán nyilvánított véleményét, az európai hagyomány hiteles értékeire hivatkozott. A racionalista tradíció jeles képviselőjének, Immanuel Kantnak az örökségét idézte fel, *Königsberg 1795* című versében olvashatók a következők: „egyetlen útja van a fennmaradásnak / mosolyoghattok minden idők mérgezettjei méregkeverői / a bölcs aggastyán aki számára a való világ sohasem létezett / s kitől fájdalmain kívül senki semmit el nem vehet már / a közönséges bűnök láttán végül / elérzékenyülve mint egy gyermek / kér tartsátok tiszteletben valahára / hiú önző életetek háttárait / a világgal kötendő különbékém előtt / üzenem béke veletek utódok / viszonylagos földi létünkhöz mérten ÖRÖK BÉKE.” A tisztaság és bölcs életnek ezt a rendjét szülőföldjén csak küzdelmek árán lehetett megvalósítani, az irodalmi élet hajszájában, mindig vigyázva arra, hogy

a megszólalás ne ütközzék a hatalom retorziójába, hiszen az erdélyi magyarság folyamatos megfigyelmezésére törekvő román politikai hatalom mindig igen keményen, ha szükségét érezte, erőszakosan érvényesítette a maga érdekeit.

Következésképp talán egyedül a mindig éber értelem, a megfontoltság és bizonyos taktikai érzék kínálta a cselekvés lehetőségét. *Kantáta* című versében Lászlóffy Csaba a redakcióban szerzett nem könnyű tapasztalatokkal birkózva tett hitet a józan értelem védelmező szerepe mellett. Egy elnyomott, megfélemlített nemzeti közösségnek különösen szüksége volt arra, hogy mindenkori helyzetét hitelesen mérje fel, és ennek nyomán alakítsa ki az önvédelem hatékony stratégiáját. A versben emlegetett „tisztafej” (miként ezt a kolozsváriak jól tudják) annak a szerkesztőségi munkatárnak a tevékenységére utalt, akinek a nyomdába adás előtt még egyszer át kellett néznie a levonatokat, nehogy olyasmi maradjon a szövegben, ami felkeltheti a hatóságok gyanakvását. A többrészes költeményt a következő sorok zárják: „a rotációs gép pontosan indult / helyreállt a szavak szigorú rendje / de az értelemre vigyázni kell a / legvakítóbb világosságban is / különben a nagy zúrzavarban / a Föld is könnyen fejreállhat / s rendet tenni ott kevés lesz majd / egy »tisztafej«.”

A költői indulás bizakodó hangja (amely többnyire a keserű tapasztalatok nyomán szerzett csalódottságot is áttörte) a hetvenes évek végétől érezhetően megkeseredett, az ekkoriban született versek mindinkább az erdélyi magyarság és az ott élő magyar kultúra veszélyeztetettségének tapasztalatai nyomán adtak számot a költő történelmi szorongásairól. Ezekben a versekben felerősödött a történelmi panasz, a közösségi sirató, a személyes sors is a mindinkább elhatalmasodó szorongásnak rendelődött alá. A bukaresti diktátor: Ceaușescu nevéhez fűződő kegyetlen zsarnokság utolsó és leginkább nyomasztó időszakának személyes és közösségi tapasztalatai öltöttek alakot az 1991-es *Ki fehérlik vigyázzállásban?* című kötet verseiben. Ennek a verseskönyvnek 1987-ben kellett volna az olvasók elé kerülnie, megjelenését a cenzúra késleltette. Az egyszerű fekete papírkötésbe foglalt kötet mint ha azt jelezte volna, hogy magának a fekete borítónak jelképes célzata van: Lászlóffy Csaba verseskönyve igazából az erdélyi magyar líra „feketeskönyve” volt. Szomorú és megrendítő költői beszámoló arról a szinte elviselhetetlen közéleti, emberi, lelki atmoszféráról, amely a diktatúra utolsó éveiben nehezedett az erdélyi magyar értelmiségre, az egész erdélyi magyarságra. Az elnyomás súlyos és sötét politikai légkörét fejezte ki a költemények keserű, szinte reménytelen hangulata, komor képi világa, sőt a versek felépítése, szerkezete is.

A kolozsvári költő akkor — a nyolcvanas évek közepén — nem beszélhetett kendőzetlenül az elnyomtatásról, ezért idézte fel verseiben, színpadi vagy prózai munkához hasonló módon, a történelem vészterhes korszakait, például az 1848–49-es szabadságharc leverését vagy a Bach-korszakot. Ezekben a vész-korszakokban és hozzájuk hasonlóan a román diktatúrában az erkölcsi hitványság, a közönséges áruulás je-

lezte azt a szinte elviselhetetlen nyomást, amely alatt bizony számos lélek és gerinc is összeroppant. Aki pedig tartani tudta magát, az hallgatott. A hallgatás kényszere jelenik meg a kötet verseiben is, ahogy *A HÁZ, aki vagyunk* című nagyívű költeményének végén olvasható: „ekkora hallgatásból vagy mindentelviselni- / tudás vagy téboly születik türelem / tetőpontra jut egyszer ez a hazugság is / ezért nem jutott holtpontra még a történelem.”

E történelmi tébolyt és rettenetet idézték elénk a versek szóképei is: a romantikus líra hagyományait követő, sötétben izzó metaforák és hasonlatok. A kötet egyik, *Anyanyelv* címet viselő verse, amely különben a költő fiát szólítja meg, a „szárnyavesztett értelem kötéltáncáról” beszél. Igen, a vers — Erdélyben, magyarul, a zsarnokság legsötétebb éveiben — valóban ilyen veszélyes, mindig a lezuhanás rémével küzdő „kötéltáncot” jelentett. A súlyos tapasztalatok hagyták rajta nyomukat a versszerkezeteken is. Lászlóffy Csaba legtöbb költeménye csonka szonett, befejezetlennek és befejezhetetlennek ható töredék, vagy éppen a kifulladásal viaskodó drámai monológ. Egy személyes és közösségi dráma monológja, és erről a drámáról akkor, a nyolcvanas évek közepén, még nem lehetett tudni, vajon mi lesz a kifejelete. Ilyen drámai monológok a *Kiséret fiam zongorafutamaihoz*, a T. S. Eliot emlékére idéző *Ötödik kvartett*, a *Jelenések — Kaffka Margit*, a *Jelenések — A pipafüstön áttűnő Vajda*, a *Virágtövön is téboly* vagy a *Parsifal*, amely a saját korától megsebzett és azzal szembe forduló Richard Wagner emlékére idézve már nyíltan tiltakozott a költő elviselhetetlen közéleti tapasztalatai ellen.

A nyolcvanas évek végén bekövetkezett történelmi változások következményeként azután Lászlóffy Csaba a nyilvánosság elé tárhatta korábban rejtekbe zárt verseit, mégsem mondható, hogy tartósan élhette volna át a felszabadultság biztató és mozgósító élményeit. A mögöttünk álló évtizedekben is nehéz küzdelmekre kellett vállalkoznia, és ezek továbbra is drámai jellegű, rapszodikus költői műveket hívtak életre. Sűrűn sorjázó köteteinek versei továbbra is abban az intellektuális és érzelmi mederben haladnak, amely egyesíti a személyes és a közösségi számadást. Ezekben a verseskönyvekben is kitüntetett: ihletet adó szerep jutott az erdélyi történelem és kultúra tanulságainak, mindez tragikus jelleget adott a költeményeknek, amelyek nem egyszer drámai monológok módjára vetettek számot a költő felismeréseivel. Költészetünk régi hagyománya ez, olyan költőkre gondolok, mint Vörösmarty Mihály, Arany János és Babits Mihály, hogy az irodalmi örökség felidézése által rögzítenek morális elveket, erkölcsi stratégiát. Lászlóffy Csaba költeményeiben is erkölcsi vagy művészi példaként jelenik meg az íróelődök személyisége és műve, különösen a kortárs erdélyi irodalom jeleseit idéző művekben, így a Méliusz József, Kiss Jenő, Székely János, Bajor Andor, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella és mások emlékére, örökségére utaló versekben. Ezek nem pusztán baráti portrék, inkább „ars poetica”-jellegű valamóságok: a kolozsvári költő szellemi horizontját mutatják.

Lászlóffy Csaba költészete az idők során mindinkább elégikussá, mi több tragikussá vált a múlt idő során: az erdélyi magyar közösség és az anyanyelv sorsán töprengve jutott mind baljósabb következtetésekig és látomásokig. Az elégikus személet korábban is áthatotta költészetét, *Erdélyi ősz* című versében még elődeinek lírai hagyományai szerint adott képet közérzetéről, később ez költői rapszodiákban jelentkezett. Az *Elégia térdig aszfaltban* című (1996-ban írott) költemény, több máshoz hasonlóan, drámai szerkezetet mutatott, a későbbi versek pedig a lélek vívódásait kottázták le, nem egyszer szaggatott (egyféle „pseudo-grammatikát” mutató) konstrukcióban. Az ilyen versszerkezet mindig a költői személyiség zaklatottságát, bensőleg átélte drámáját fejezi ki. A kolozsvári költő munkásságában mind többször kapott hangot a halálfélelem, a halotti búcsúztató, így *Sírfelirat az élőknek* és *Tejútra hágunk* című verseiben, ez utóbbi a nyelv pusztulásának szorongató érzését is megszólaltatta: „A kultúra különös bájvirág: / időnként magától is becsukódik. / A törmelék persze egészet lódít, / halállal tömi ki a nem valódit. / Kép- és nyelvrobolás után az agy / arc s hangok híján nem tudja, ki vagy; / fű lepi el az emlékezetet. / *Tejútra hág*sz vagy sem — a döbbenet: / voltál-e? vagy? Lekésni nem lehet / antik nyomort, modern örületet.” A *Trianoni kihívás* című aforisztikus költemény az anyanyelv veszélyeztettségében jelölte meg a leginkább szorongató tapasztalatot, minthogy Trianon, mint jelképes értelmű hívószó, nemcsak az országterület megcsonkítását jelentette, hanem a nemzeti lét veszélyeztettségét is. A következőket olvassuk: „Könyvtári ritkaságokban szavak / mállanak szét s te szolgál-módra hétrét / görnyedve mentenéd azt, ami véd még / (a nyelvet), jól tudván, hogy nem maradt / számodra más terápia — / a le nem bontott falakon belül / az összeroskadót kiásni a / múlt-törmelék alól!”

A versek kompozíciója és poétikája az érzések rapszodikus hullámzását követte, a félbeszakított versmondatokkal, a csupán a jelzések szintjén rajzolt szóképekkel fejezték ki a zaklatott lélek szorongásait. Ahogy a budapesti költőtárs, Ágh István megállapította róla: „Monológjai túlhaladják a kimondás szokásos fegyelmét, s egy más dimenzióban, más szabadságban teremtenek fegyelmet, szerkezetet. Ahogy a magánbeszéd monotóniájára állítja a nyelvet, a logikai egymásból következőség nyomán araszol, fut, ugrik a talányok gátjain át a rejtélyek megfejtéséig. Akár a folyó, miként a teljes világ uszadékait hömpölygeti — tele szellemi és természeti elragadtatással. Programjának lényege az emberi létezésnek a kultúra történelmében való végiggondolása. Nyelvi ereje a történet és az állapot, az érzelem és az értelem egyensúlyában valami nyelven túli, delejes együtt hatásban nyilvánul meg. Mindig a teljességre törekszik, amelyben elfér a legmagasztosabb, az úgynevezett költői tárgy mellett akár az újsághír is, idegen, de mégis odavaló szövegrészletek az emberi tevékenység bármelyik területéről, a közvetlen és a közvetett tapasztalat.”